

**SZLÁV KULTURÁLIS ÖRÖKSÉGEINK:
NYELV, FOLKLÓR, IRODALOM**

Tanulmánykötet a Bolgár Kulturális Fórum alapításának
20. évfordulójára

**СЛАВЯНСКИТЕ НИ КУЛТУРНИ
НАСЛЕДСТВА: ЕЗИК, ФОЛКЛОР,
ЛИТЕРАТУРА**

Сборник послучай 20 годишнината от основаването на
Българския културен форум

A kötet megjelenését támogatták/Спонсори на сборника:

NEMZ-KUL-19-1163

Budapest XI. kerület, Újbuda Bolgár Önkormányzata

**SZLÁV KULTURÁLIS ÖRÖKSÉGEINK:
NYELV, FOLKLÓR, IRODALOM**

**СЛАВЯНСКИТЕ НИ КУЛТУРНИ
НАСЛЕДСТВА: ЕЗИК, ФОЛКЛОР,
ЛИТЕРАТУРА**

Szerkesztette: Menyhárt Krisztina és Dudás Mária

Редактори: Кристина Менхарт и Мария Дудаш

Bolgár Kulturális Fórum – ELTE Szláv Filológiai Tanszék
Български културен форум – ЕЛТЕ Катедра „Славянски
филологии“

Budapest – Будапеща

2019

ISBN 978-615-00-7021-6

Felelős kiadó: Bolgár Kulturális Fórum

Vladimirova Milena – elnök

Отговорен издател: Български културен форум

Милена Владимирова – председател

A kötetet lektorálták/Лектори

Dudás Előd, Dudás Mária, Jankova Veneta, Janiecz-
Nyitrai Agnieszka, Janurik Szabolcs, Lukácsné Bajzek
Mária, Menyhárt Krisztina

A borítón Vladimirova Milena „Ablak az ég felé” c. képe látható

*На корицата е представена картината „Прозорец към
небето“ на Милена Владимирова*

TARTALOM/СЪДЪРЖАНИЕ

Előszó	5
Bajzek Marija: Sožitje narodov, jezikov, kultur in konfesij v Prekmurju in Porabju	9
Császári Éva: Ragadványnév-vizsgálatok a répáshutai szlovákok körében	20
Dudás Előd: Hrvatski govor Temerja u svjetlu narodnih pjesama ...	30
Dudás Mária: <i>Két tűz között</i> a magyar és bolgár frazeológiában	37
Jankova Veneta: Бележки към българо-унгарските научни взаимоотношения през 60-те години на 20 в. (Историко - етнографски аспекти)	51
Juricskayné Szabeva Aszja: Легенди и предания за произхода на виното	62
Menyhárt Krisztina: A leány alakja a bolgár és magyar népmesékben	91
Pátrovics Péter: A Moréna-égetés szokásának lengyel vonatkozásairól	108
Petkova Papadopulosz Adriana: Основният славянски мит и някои негови елементи в духовната ни култура	118
Pozsgai István: Сочетания количественных числительных с относящимися к ним словами в Будапештском Евангелии	126
Rágyanszki György: „ <i>A pálinka után sóvárgó gégek</i> ” felvilágosítása: a szlovák irodalmi nyelv kodifikálása és az evangélikus antialkoholista irodalom	143
Várnai Dorota: Polska kultura na ziemiach węgierskich	156
Vindus Melinda: „Ne adja az Úr, hogy elfelejtse, kik vagyunk és honnan jöttünk!” A bánáti bolgárok múltja, jelen és jövője	165
Zsilák Mária: Cirill és Metód Nagymorva birodalomba érkezése ezeréves évfordulójának megünneplése Tótbánhegyesen (Nagybánhegyesen) 1863-ban	187
A kötet szerzői	195

**CIRILL ÉS METÓD NAGYMORVA BIRODALOMBA
ÉRKEZÉSE EZERÉVES ÉVFORDULÓJÁNAK
MEGÜNNEPLÉSE TÓTBÁNHEGYESEN
(NAGYBÁNHEGYESEN) 1863-BAN**

Zsilák Mária

A szláv népek egy része Cirill és Metód missziójától számítja írásbeli kultúrájának kezdetét, így a szlovákok is. Az önálló Szlovák Köztársaság megalakulása óta minden év július 5-én emlékeznek meg a két apostorról állami ünnep keretében.

A szlovák nyelvtörténet a tudományág formálódása kezdetétől szentel figyelmet a két misszionárius munkásságának, a munkásságukat megőrkítő nyelvemlékeknek – a szókincs fejlődésének kérdéseire fókuszálva. Ján Stanislav: *Dejiny slovenského jazyka c. munkája* III. kötetében dolgozta fel és fordította szlovákra a Nagymorva Birodalomra vonatkozó forrásanyagot (Stanislav 1967). A műbe besorolt, Cirill és Metód tevékenységét megőrkítő dokumentumok követik a két hittérítő életútját és munkásságát, Rastislav követeinek elküldésétől III. Mihály császárhoz, mint első fontos eseménytől, az óegyházi szláv liturgia megszűnéséig Pannóniában és a nyugati szlávoknál. Ugyanakkor Stanislav számba veszi a későbbi korszakokból más területeken fennmaradt óegyházi szláv nyelvű emlékeket is.

Eugen Pauliny nyelvtörténeti kézikönyve (Pauliny 971: 5–10) a Nagymorva Birodalom idején kialakult, a feudalizmus korai korszakában használatos szlovák szókincset mutatja be, amelyet átvett a magyar nyelv – a teljesség igénye nélkül néhány példa az államszervezet és adminisztráció területéről: *király, ispán, kenéz, udvarnok, asztalnok, igríc, gazda, szabad, szolga, dusnok*. További példák a jogi terminológiából: *panasz, poroszló, dolog, munka, rend, vádol, zálog*. Nem tartom jelen írásom feladatának annak elemzését, mennyire időtálló Pauliny véleménye.

A címben megfogalmazott téma kifejtésétől messzire vezetne annak a kontinuitásnak a bemutatása is, miként gondolkodott a szlovákság Cirill és Metód szellemi hozadékáról a Nagymorva Birodalom megszűné-

sétől a nemzeti ébredés korszakáig. Tanulmányom központi problematikája szempontjából azonban megkerülhetetlen a Cirill és Metód személyéhez kapcsolódó mítosz azon elemeiről bővebben szólni, amelyek a romantika korszakában alakultak ki.

Mítosz vs. történelmi hitelesség

A szlovák nemzetébredés a romantika korszakába eső szakaszában Cirill és Metód alakja erőteljesen a figyelem homlokterébe kerül, és a nemzeti mítoszok egyik motívumává válik. Kialakítása Eudovít Štúr köréhez, a korabeli erős szláv és szlovák nemzeti tudattal rendelkező elithez kötődik. A nemzeti öntudat formálásában Nyitra városa kiemelt pozíciót foglal el, az önálló államiság jelképévé emelkedik – mint Pribrna és Svätopluk hajdani, Nagymorva Birodalombeli székhelye. A mítosz formálódásában fontos szerepe van a *Nitra, milá Nitra* éneknek, amelyet a szakirodalom népdalként tart számon (Slovenské Spevy 1883, Patery knihy plodů básnických 1892), azonban szövegének tartalma, csakúgy, mint dallama igen távol áll a szlovák népdalok világtól. A címben megadott témához kapcsolódóan a Nyitrát Cirill és Metód tevékenységével összekapcsoló mítoszelemek kompendiumaként jellemezhetnénk. Emellett tény, hogy a népköltészethez hasonlóan széles körben elterjedt, szövegét egy bánhegyesi paraszt krónika is tartalmazza (Žiláková/Zsilák – Kunovacová-Gulyásová/Kunovácné Gulyás 2017).

Néhány sztereotípiát, illetve mítoszelemet visszaköszön ifj. Kutlik Jánosnak az ezredéves ünnepség alkalmával megtartott prédikációjában. A mítoszt alkotó sztereotípiák:

- slovenská mati = szlovák anya;
- kolíska kresťanstva = a kereszténység bölcsője;
- mesto Metodovo = Metód városa;
- slovenský Betlehem, slovenský Sion = a szlovák Betlehem, szlovák Sion;
- staroslávna Nitra = ősi dicső város, Nyitra.

A mítosz elemeit Juraj Zajonc veszi górcső alá, szembesítve a történelmi tényekkel (Zajonc 2005: 134–149). A *szlovák anya* mítoszelem a kontinuitás jelképe: összeköti a kortársakat a dicső múlttal, a Nagymorva Fejedelemséggel, amelynek székhelye Nyitra volt. A történelmi adatok valósága: 833-ban I. Mojmir a Nyitrai Fejedelemséget a Nagymorva

Birodalomhoz csatolja, majd Svätopluk bukása után 906-tól Árpád és utódainak örökös koronahercegésévé válik.

A *szlovákság kereszténységének bölcsője* mítosz azon a történelmi tényen alapszik, hogy Pribina 828-ban Nyitrában keresztény templomot építtetett, amely templom a legrégebben emelt és felszentelt keresztény templom nemcsak a szlovákok lakta területen, hanem a közép-európai térségben is. Azonban nem Cirill és Metód szentelték fel, mivel felszentelésének dátuma 833. Az az állítás sem állja meg a helyét, hogy a két szláv hittérítő hozta elsőként a kereszténységet a szlovákság ősei számára, előttük már a frank papok térítették Pannóniában és a Nagymorva Birodalomban. Rastislav csak 862-ben küld követeket III. Mihály bizánci császárhoz, a két szaloniki születésű testvér 863-ban érkezik.

A *Nyitra Metód városa* a következő megvizsgálandó mítoszelem. Tény, hogy Pannónia első érseke Metód volt, és 869-től fennhatósága alá tartozott a Nyitrai püspökség is, élén azonban Wiching, Metód ellenlábasa állt. Nincs arra nézve történelmi adat, hogy Cirill és Metód járt volna Nyitrán. A *szlovák Betlehem, szlovák Sion* jelzős szerkezetek ennek a mítoszelemnek a változatai. A felsorolt mítoszelemek mintegy összegzésként alkotják a *Nyitra ősi dicsőséges város* mítoszáét.

Tótbányhegyes és az ezredéves jubileum

Néhány mondat erejéig szót kell ejtenünk a török kiűzése után újraterelített Nagybánhegyes (korábbi neve Tótbánhegyes) településé formálódásáról, evangélikus egyházának filiáléból anyaegyházzá válásáról. Tótbánhegyes, mai nevéen Nagybánhegyes, másodlagos település, amelyet fokozatosan, 1839-től alapítottak újra több, már meglévő primér, illetve szekundér, szlovákok lakta alföldi falvak lakói. Elsőként a nagylaki hullám érkezett, majd 1855-ben a tótkomlósi csoporttal olymértékben növekedett meg a helyi lakosok száma, hogy két év múlva a helyi evangélikus egyház filiáléből önállóvá válhatott (Žiláková/Zsilák – Kunovacová-Gulyásová/Kunovácné Gulyás 2017). Első lelkésze az ún. „Kutlik klánhoz tartozó” ifj. Kutlik János volt, amely „klán” tagjai erőteljes szlovák nemzettudattal rendelkeztek. Štúr legöntudatosabb, legradikálisabb alföldi híveiként tartja őket számon a szlovák történetírás és kultúrtörténet. Id. Kutlik János és Štúr között levélváltásra került sor, ifj. János az 1848/49-es események idején Štúr légiójában szolgált, Kutlik Bogdánt pánszláv tevékenysége miatt kizárták az

összes magyarországi felsőoktatási intézményből, Vendelín pedig Michal Miloslav Hodža lányát, Boženát vette nőül, és egy ideig személyi titkára volt Ján Franciscinek, az első szlovák nemzetiségű főispánnak stb. Ifj. Kutlik János azon munkálkodott, hogy gazdaságilag stabilizálja az alakuló faluközösséget, és felkeltse érdeklődésüket a művelődés, a szellemi értékek iránt (Žiláková/Zsilák 2018).

Az ezeréves jubileum megünneplése

Presbitériumi jegyzőkönyvek rögzítik a döntést, hogy a gyülekezet mikor kíván megemlékezni Cirill és Metód Nagymorva Birodalomba érkezésének ezeréves jubileumáról. Az ünnepi prédikáció szövegéből derül ki – amelynek ismertetésére a későbbiekben térek rá – hogy a magyarországi evangélikus egyház vezetése nem tartotta fontosnak az ünnepi megemlékezést. A hittérítők személyéhez kapcsolódó nemzeti mítoszelemek szempontjából fontos az ünnepség sajtóvisszhangja is. Még 1863-ban egy későbbi időpontban döntött a presbitérium az ünnepi prédikáció kiadásáról a gyülekezet költségén (Žiláková/Zsilák 2018: 21–22).

A prédikáció tartalmának kivonatolása:

- a) Ifj. Kutlik János a kerszténység három fő eszmei-erkölcsi tételére építette fel mondandóját, ezek a hit, a feleberáti szeretet és a remény.
- b) A prédikáció azt mutatja be, hogy ezen erények gyakorlásában ezer év alatt mennyit haladt előre a szláv, illetve a szlovák nemzet. Érvelése a szlávok jó tulajdonságaira támaszkodik, kollári felfogásban: *„Bemutatjuk a szlávok vagy szlovákok értékes, kiváló keresztyeni tulajdonságait, amelyeket keresztyeni létünk első évezredében nyertünk el.“* Terjedelmi okokból csupán utalnék arra a tényre, hogy a Cirill és Metód alakja körül kialakult mítosz elemei keverednek Kollár szláv nemzetre, a nemzethalál mítoszára vonatkozó eszméivel, továbbá a szlovákok mint galamblelkű nemzet mítosza is visszaköszön a szövegben (Kiss Szemán 2007; Demmel 2011).
- c) A fentebb vázolt Cirill és Metód alakjához kapcsolódó mítoszelemek a szövegben, magyar fordításban:
- a kontinuitás mítosza:

„...Az egyháztörténet a 863-dik esztendőért jegyzi, mert a szlávokat, vagy azokat a szlovákokat, akik abban az időben a Nagymorva Birodalom területén éltek, két tiszteletreméltó fivér, Cirill és Metód megnyerte a világ békéltetője, Krisztus Urunk számára, megkeresztelte őket. És íme! Azóta ezer év telt el, ahogy őseink, és mi bennük, a világnak világosságához csatlakoztunk...”

„... alkalmas az idő, hogy megemlékezzünk vezéreinkről, akik Isten szavát hozták nekünk”; hogy tiszteletünket fejezzük ki a szlávok e két apostolának, alkalmas az idő e napot a szlovák kereszténység ezeréves emlékének szentelnünk...”

„...rende vitatják el mindazt, ami jó tulajdonságunk, dicséretünkre vált, azonban tudjátok meg azt is, hogy egyikőjük sem merészelt másként írni kereszténységünkről, mint töretlen hitünkről Istenben és arról, hogy sosem térünk vissza pogány istenségeinkhez, szégyenletes életünkhöz...”

„Mutassatok nekem még egy nemzetet, amelyik ősidők óta békességben élne megelégedve azzal, ami neki rendeltetett, és olyannyira híve lenne a jószomszédságnak?

Vezessetek el minket ahhoz a nemzethez, és mi csodálni és tisztelni fogjuk, ha úgy tűrné, olyan türelemmel és bosszúvágy nélkül viselné a mérhetetlen igazságtalanságot, az érdemtelenül rárótt megalázó ígát, mint a mienk?”

„Keresztények! mostmár jobban értitek-e, mért nevezik a mi szlovák nemzetünket galamblelkűnek?”

„...biztonsággal és bizonyossággal juthatunk arra a következtetésre, ha az az igaz apostoli szellem, amelyet Cirill és Metód hozott közénk rendületlenül megállt nemzetünkben, és a hitünk erejével, a szeretettel és reménységgel fogunk a továbbiakban is kitűnni, minden egyéb igaz keresztényi erénnyel egyetemben, kevésbé valószínű előjele van annak, hogy a gonosz lélek, az idők rossz szelleme meg az antikrisztusé, vagy a nemzetromboló örület áradata elfordítaná Istentől hű nemzetünket...”

(Žiláková/Zsilák 2018: 75–86, 156–168)

- A szlovákság kereszténységének bölcsője mítosz (Nyitra).

- Nyitra Metód városa.

Az ünnepszeg visszhangja

A bánhegyesi ünnepszegről Pešťbudínske vedomosti c. lap hasábjain jelent meg tudósítás, ennek egy részlete magyar fordításban:

„...amelyben a szlovákság Betlehemében lévő nemzethű fiainkról megírva találtuk mit végeztek ők nemzetünk tiszteletére...

Dicső nagylaki egyházunk példáját követte a szlávság megkeresztelkedése ezeréves jubileumának megünneplésében egykori leányegyháza, amely ma már anyaegyház, a bánhegyesi szlovák gyülekezeté, amely presbitériumának egyhangú határozata értelmében a Szentháromság utáni XI. vasárnapi istentisztelet időpontjára tűzte ki a szlávság e jelentős ünnepről való megemlékezés megtartását...

Eszembe ötlött és ezért akarom feltenni a kérdést: nem gyűlhetnénk-e össze mi szlovákok Cirill és Metód tiszteletére még ezévbén Nyitrán, hiszen valaha Metód városa volt, amikor apáinknak Isten szavát prédikálta. Nyitra nem édestestvére Velehradnak?...“ (Žiláková/Zsilák 2018: 87–88, 169–171). A cikkben is történik említés arról, hogy az ünnepszeg id. Kutlik János erre az alkalomra írott dicsőítő énekével zárult (Žiláková/Zsilák 2018: 150).

Tanulmányom zárásaként azt is fontosnak tartom elmondani, hogy az 1863-as év rendkívül aszályos volt, a Kulik János parasztkrónikájából idézett szövegek híven örökítik meg a drámai helyzetet – a lakosságot éhhalál fenyegette (Žiláková/Zsilák 2018: 216–220). Ilyen körülmények között volt erkölcsi ereje Bánhegyes akkori lakosságának méltóképpen megünnepleni az ezredéves évfordulót és a közösség költéségén kiadni emlékül a prédikációt.

Irodalom

Balážová, E. – Bartalská, E. – Fazekasová, M. – Hronec, V. – Štefanko, O. (szerk.) 1994, *Slovník spisovatel'ov Dolnej zeme. Juhoslávia, Maďarsko, Rumunsko*. Bratislava: ESA.

Bílý, F. 1892, *Patery knihy plodů básnických*. V Telči, Nakl. E. Šolce.

Demmel J. 2011, *A szlovák nemzet születése. Ludovít Štúr és a szlovák társadalom a 19. századi Magyarországon*. Pozsony: Kalligram.

Jančovic, J. 2009, *Vyoralí hlboké dolnozemské brázdy*. Nadlak: Vydavateľstvo Ivan Krasko.

Kadavy, J. (szerk.) 1883, *Slovenské Spevy*.

Kiss Szemán, R. 2007, *Magyarország panaszától Szlavia panaszáig. Irodalmi tanulmányok*. Cathedra Philologiae Slavicae. Opera Slavica Budapestinensia. Litterae Slavicae. Budapest: Szláv Filológiai Tanszék.

- Pauliny, E. 1971, *Dejiny slovenského jazyka I*. Bratislava: SPN.
- Stanislav, J. 1967, *Dejiny slovenského jazyka I-V*. Bratislava: SAV.
- Zajonc, J. 2005, Prečo je Nitra staroslávne mesto? In: Krekovič E. – Mannová E. – Krekovičová E. (Zost.): *Mýty naše slovenské*. Bratislava: Historický ústav SAV, Ústav etnológie SAV a Sociologický ústav SAV. 134–149.
- Žiláková, M./Zsilák, M. – Kunovacová-Gulyášová, Z./ Kunovácné Gulyás, Zs. (szerk.) 2017, *Písomná pozostalosť Štefana Chovanca staršieho a mladšieho/ Id. és ifj. Chovanyecz István írásbeli hagyatéka*. Bánhedešské zošity 1./ Bánhegyesi füzetek 1. Veľký Bánhedeš/Nagybánhegyes: Spolok pre zachovanie slovenských tradícií vo Veľkom Bánhedeši/ Nagybánhegyesi Szlovák Hagyományőrző Közhasznú Egyesület.
- Žiláková, M./Zsilák, M. (szerk.) 2018, *Kutlikovci na Bánhedeši/ A Kutlikok Bánhegyesen*. Bánhedešské zošity 2. /Bánhegyesi füzetek 2. Veľký Bánhedeš/Nagybánhegyes: Spolok pre zachovanie slovenských tradícií vo Veľkom Bánhedeši/ Nagybánhegyesi Szlovák Hagyományőrző Közhasznú Egyesület.

Források

Reč Chrámová, ktorú pri slávneg tisícročneg pamiatke pokrest'anenia sa našich predkov slowanských w cirkwi ew. a. w. bánhedešskeg držal ml. Ján Kutlík tegže cirkwi kňaz. /Na žiadost presbyterswa wytlačená nákladom cirkwe./W Arade tiskom Leopolda Réthyho, 1863. Kópia: Turčiansky sv. Martin: Matica slovenská, 28. VII. 1967. K 2339.

Kulik János kéziratos füzete. Chovanyecz Mihály írásbeli hagyatékából.

Abstract

Some Slavic peoples rank the beginning of their written civilization from the mission of Cirill and Metod, so do the Slovaks. Since the formation of the independent Slovak Republic, they commemorate the two apostles on 5 July every year in a public holiday. But the millennial anniversary of Cirill és Metod's arriving in the Great Moravian Empire fell on the time of the common state, the Austrian Empire – Hungarian Kingdom, the Evangelical Church did not consider important to decree to commemorate that officially. To follow the example of the Evangelical Church in Nagylak, Nagybánhegyes (formerly called Tótbánhegyes) also celebrated the anniversary. Comparing the Slovakian national myths around these two evangelizers, Mária Zsilák demonstrates the reverence in Bánhegyes, its press echo and the moral value of this activity.

Rezume

Viacere slovanské národy viažu počiatky svojej písomnej kultúry k príchodu Cyrila a Metóda na pôdu Veľkej Moravy, medzi nimi aj Slováci. Slovenská republika si pripomína túto udalosť každoročne 5 júla v rámci štátneho sviatku. V jubilejnom roku 1863 žili Slováci v Uhorsku, celoštátne vedenie evanjelickej cirkvi nepovažovalo za dôležité úradne nariať oslavy príchodu apoštolov. Evanjelický zbor Veľkého Bánhedeša (pôvodný názov lokality Slovenský Bánhedeš) sa rozhodol nasledovať príklad nadlackej evanjelickej cirkvi a osláviť tisícročné jubileum príchodu vierozvestcov. Autorka v svojom príspevku priblíži bánhedešské oslavy na komparatívnom princípe: porovnáva historické fakty s elementami mýtusu, ktorý sa vytvoril návazne na dvoch solúnskych bratov, ďalej skúma, ako sa táto dvojtvárnosť prejavila na bánhedešských oslavách, akú recepciu mali oslavy a vyzdvihuje morálnu hodnotu činu Bánhedešanov.